

Sulevi partisanid

Mälestused Sulevi partisanide organiseerimisest,
nende võitlusest
19. märtsist 1919 kuni 19. veebruarini 1921

Tõetruult kirja pannud

Villem Ludvik

Sulevis 14. märtsil 1928

Tallinn, 2012

Toimetatud versioon.

Digiteeris ja toimetas Andres Aule

Käesolevas failis on Villem Ludviku käsikirja „Sulewi partisaanid. Mälestused, Sulewi partisaanide organiseerimisest, nende võitlusest, 19 märtsist 1919 kuni 19 webruarini 1921, tõe truult kirja pannud Willem Ludwik Sulewis 14/III. 28 a.” toimetatud versioon. PDF-faili manuses (*attachment*) on ZIP-failina kaasas ka käsikirja ümberkirjutus muutmata kujul.

Villem Ludvik (1873–1935)

Villem Ludvik (kirikuraamatute järgi Hinrik Willem Ludwi, autograafiliselt Willem Ludwik) sündis 11. jaanuaril 1873 vkj. Põhja-Eesti mereäärses Kuusalu kihelkonnas Uuri külas möldri Jüri (Jürgen) Ludwi ja tema naise Marie Wilhelmine pojana. Pere rändas 1884 välja Kaukaasiasse (praegusesse Abhaasiasse), kus päris algul elati Vesjoloje, hiljem aga Salme külas. Seal suri Villemi ema Marie. Villem jõudis 1889 õega tagasi Eestisse Kuusalu kihelkonda, kuid jäi ainult 4 aastaks: Kaukaasia tõmbas tagasi. Villem jõudis uuesti Kaukaasiasse 1893. aastal, kosis Salme naaberkülas Sulevis Olevi Tooma tütre Juuli ja jäi samasse külla elama. Ta oli pikka aega kroonu metsavaht ja metsäülem, kirglik jahimees, lugupeetud külaelanik ja seltskonnategelane, keda väga mitmetel kordadel ja eri asjaoludel Sulevit esindama valiti, muu hulgas ka Sulevi külavanemaks ja komissariks. Villem Ludvik suri Kaukaasias 5. augustil 1935.

A. A.

Toimetajalt

Villem Ludviku käsikiri jõudis minuni digitaalsel, ilmselt originaali pealt skaneeritud kujul, selle saatis tema järeltulija Meelis Ludvig. Et Ludviku tekstis kasutatud keel ei ole ortograafiliste ja lauseehituslike iseärasuste tõttu tänapäeva lugejale mugav jälgida, otsustasin teksti pärast selle käsikirjast digiteerimist toimetada.

Toimetamise eesmärk oli muuta Ludviku tekst tänapäeva lugejale ühemõtteliselt arusaadavaks ja hõlpsamini jälgitavaks, säilitades selle mõtte ja tooni ning võimalikult palju V. Ludviku enda sõnastust ja keelekasutust. Toimetamise eesmärk ei olnud parandada või lihvida teksti viimase piirini tänapäeva keelelistele nõuetele või arusaamadele vastavaks, ehkki püüdsin toimetamisel järgida praeguseid õigekirja- ja grammatikareegleid.

Kursiivi jätsin Ludviku tekstist muutmata kujul võetud nimed, mille tegelik kuju vastaval ajal ei ole kindlalt teada.

Nurksulgudes on toimetaja kommentaarid teksti sees. Väljajätumärk [...] tähistab kohta, mida ei õnnestunud käsikirjast välja lugeda.

W-tähe asendasin läbivalt v-tähega.

Teksti lõikudeks jagamisel püüdsin arvestada autoripoolset liigendust, kuid paraku ei olnud tema lõiguvahekohad alati üheselt arusaadavad. Sellepärast jagasin suurema osa teksti lõikudesse ise, tekstiloogikast lähtuvalt.

Olen lauseid süntaktiliselt ja ortograafiliselt muutnud (sealhulgas ka liigendanud ja ühendanud), et tuua neid lähemale tänapäeva keelele. Kus võimalik, püüdsin lausete sõnastuse muutmata jätta ja alles hoida võimalikult palju seda, mis tänapäeva eesti keele reeglitega vastuolus ega eestikeelse lugeja jaoks selgelt arusaamatu või kahemõtteline ei ole.

Olen parandanud võimalikud (tänapäeva mõttes) keelevead ning tänapäevastanud sõnade kirjepilti, kus seda vajalikuks pidasin. Tugevasti muutunud tähendusega keelendid olen üldjuhul vahetanud tänapäeval arusaadavate vastu, püüdes seejuures siiski kasutada keelendeid või vähemalt tüvesid, mis olid tol ajal eesti keeles olemas.

Nimedega (kohad, inimesed jm.) tegin nii: kui nime tegelik (või tänapäevane või üldlevinud) kuju oli mulle täpselt teada, kasutasin seda. Sageli, kuid mitte alati ühtis see Ludviku kasutatud nimekujuga. Kui ma polnud kindel, milline on tegelik või tänapäevane nimekuju või kas Ludviku kasutatud nimekuju oli tol ajal või on tänapäevaste reeglite järgi just selline, jätsin nime kursiivi (ja sel juhul ei asendanud ka w-tähte).

Kes soovib — nt. akadeemilistel põhjustel või teksti mõtte kontrollimiseks — tutvuda algtekstiga, saab kasutada käesoleva PDF-faili manuses (*attachment*) olevat algteksti ümberkirjutust või käsikirja skaneeritud versiooni veebis.

Olen allikaid avaldades üldiselt püüdnud nende sisulisest kommenteerimisest hoiduda, kuid avaldaksin siin siiski oma oletuse: „Sulevi partisanid” (1928) kui Villem Ludviku „Sulevi ajaloo” (1925) kolm aastat hiljem kirjutatud, paljuski seda kordav tekst oli — ilmselt repressioonide kartuses — „kirjutatud rohelise asemel roosa tindiga”. Enesetsensuuri eesmärgiks võis olla näidata nõukogude võimule „Sulevi ajaloo” soodsamas valguses nii Ludvikut ennast kui ka teisi sulevlasi. Kahe teksti võrdluses võib osutada näiteks lõigule, kust Ludvik on välja tsenseerinud oma võimaliku „koostöö” Vene valgetega:

Sulevi ajalugu (1925): *Kodus, minu kambri, kaardid ees, istusid kõrgemad ohvitserid. Mind kui majaperemeest nemad suurt ei peljanud, küsisid veel teede asjus mitmesuguseid andmeid, mida polnud täielikult kaardile märgitud. Nende juttusid kuulates sain selgusele, et siin, Sulevis Kaukaasia I ohvitseripolk seisis.*

Sulevi partisanid (1928): *Minu kambri, kaardid ees, istusid kõrgemad ohvitserid. Mind kui majaperemeest nemad suurt ei peljanud. Nende jutust selgus, et siin, Sulevis Kaukaasia I ohvitseripolk seisis.*

Veel üks näide:

Sulevi ajalugu (1925): *Ehkki Sulevi tublid militsionärid püüdsid nende külassetungimist takistada, oli siiski täiesti võimatu niisugusele sõjaväeoolule vastu panna. Mitmetelt väeosadelt võtsid nad siiski sõjariistad ära, mis järgmistel päevadel Gruusia valitsusele ära anti.*

Sulevi partisanid (1928): *Ehkki Sulevi vahvad militsionärid püüdsid nende külassetungimist takistada, oli siiski võimatu niisugusele sõjaväeoolule vastu panna. Paljudelt sõjaväeosadelt võeti nende sõjariistad ära, mis järgmistel päevadel rajooni komissariaati veeti.*

(Ludvik on uuemast kirjutisest välja jätnud kogu info kontaktidest sulevlaste ja Gruusia riigi võimude vahel, sh. nt. kohtumise kindral Gedevanoviga.)

Ja veel üks näide paljudest:

Sulevi ajalugu (1925): *Tapetu, 25 aastat vana Peeter Kõva, oli Sulevi seltsitegelaste esirinnas, iseäranis oli ta tubli muusikant. Sulevi orkester ja laulukoor saavad teda kaua taga leinama.*

Sulevi partisanid (1928): *Tapetu, 25 aastat vana Peeter Kõva, oli Sulevi partisanide organisaator, peale selle seltskonnategelaste esirinnas. Sulevi orkester ja laulukoor saavad teda kaua taga leinama.*

„Sulevi ajaloo” ei ole sõnagi sellest, et Peeter Kõva üldse partisanide seas teutses; „Sulevi partisanides” on seda aga korduvalt rõhutatud ja täpsustatud, et Peeter Kõva oli sissetungi hetkel parasjagu oma kodus „haiguse pärast”. Käsikirja lõpus juhib Ludvik tähelepanu, et võimud peaksid hoolitsema Peeter Kõvast maha jäänud poja ja tema koolihariduse eest.

A. A.

Sulevi partisanid

Mälestused Sulevi partisanide organiseerimisest, nende võitlusest 19. märtsist 1919 kuni 19. veebruarini 1921, tõetruult kirja pannud Villem Ludvik Sulevis 14. märtsil 1928.

1919. aasta 2. veebruaril tungis vabatahtlike (Denikini) vägi Novorossiiski poolt Gruusia vägedele peale ja ajas nad suurema jõu peale toetudes Sotši rajoonist ja osalt ka Gagra rajoonist välja. Inglismaa sekkumisel sai vabatahtlike edasitungimine seisma pandud ja piiriks määrati Bzõbi jõgi. Et vabatahtlikelt kõige paremat korda ja seadust oodati, siis võeti nad suure rõõmuga vastu, aga mõne päeva pärast tulid nende kulliküüned nähtavale.

Vanad keisriaegsed tšinovnikud, sandarmid, kordnikud kui ka valla- ja külanemad seati jälle pukki ja seega algas kõiksugune korratus ja vanade ametnikkude omavoli. Talupoegadele pandi peale sunduslik vooris käimine, rekvireeriti vilja ja heinu alla $\frac{1}{4}$ hinnaga. Kogu see liiale aetud sunduse koorem rõhus rusuvalt kõiki talupoegi.

Märtsikuu esimestel päevadel kogunesid Sulevi [...]mad seltsimehed, iseäranis nooremad, Hindrek Ludviku majasse, kus mitmesuguseid ülalnimetatud oludega seotud küsimusi läbi arutati. Oldi arvamusel, et varem või hiljem mobilisatsioon välja kuulutatakse, mis kõigele sellele kurnamisele ja rõhumisele krooni pähe vajutab. Ja missugune seisukoht selles suhtes võtta? Läbiarutamisel võeti vastu ja kiideti heaks: 1) mobiliseerimise puhul deserteerida; 2) saata saadikud Gagrasse Inglise staapi.

Tol ajal asus Gagras Inglise väesalk polkovnik *Faitis*'e juhatusel ja kuulujuttude järgi oldi arvamusel, et Inglismaa Kaukaasia oma asumaaks teeb ja valgete tegevuse siin ruttu likvideerib. Et täiele selgusele jõuda, valiti saadikud Villem Ludvik ja inglise keele mõistja Joosep Leht, kes kohe järgmisel päeval Gagra poole sammusid.

Õhtuks Gagrasse jõudes, astusime kohalikku võõrastemajja sisse, kus sel ajal hoogne elu valitses. Istudes ühe laua äärde ja tellides pudeli veini, heitsime pilgu enda ümber. Suurem osa saalisviibijatest olid toredates mundrites Inglise ohvitserid. Oli ka küllalt valgeid ohvitseri, kes inglaste peale võõriti, mitte salliva pilguga vaatasid.

Seal märkasime ühte juuti, kes siin asjaga tuttav oli ja lodusasti inglise keelt rääkis. Liginisin ettevaatlikult sellele isikule ja mõne sõna järel oli tal selge, et mina kui talupoeg temaga kõnelesin. Ettevaatlikult ümberringi vaadates, lausus ta tasa: „Siin on tarvis ettevaatlik olla, sest siin on igal sammul valgete

spioone ning kõva valve ja kahtluse alla satub see, kes inglastega kuidagi kokku puutub. Mina täidan siin tõlgi kohuseid ja siiski tunnen enda jalgealust kõikuvat.” Inglise staapi pääsemist pidas ta võimatuks, aga andis siiski nõu tulla teisel päeval tema korterisse läbirääkimisele ühe staabi liikmega, kes teatud ajal sinna pidi tulema.

Sinnaminekust ei tulnud meil midagi välja, sest selsamal õhtul kuulsin mõnda Gagra võimumeest rääkimas: „See äraneetud juut olgu nimelt homme Gagrast välja saadetud!”

Teisel päeval uitasime kui peata kanad Inglise staabi läheduses ja pargis ringi. Siiski oli meil juhust pargi välimises servas paari Inglise allohvitseriga kokku saada. Leht kui nende keele mõistja tegi nendega lähemalt tutvust, sealjuures häid Kaukaasia tubakast paberossid pakkudes. Et meie tutvus nii lahkelt vastu võeti, siis oli meil julgust avaldada enda siiatuleku põhjus, mida tähelepanelikult kuulati. Vastuse saime neilt järgmise: Inglismaa ei mõtlegi Kaukaasiat enda alla võtta ja ei sekku vabatahtlike (valgete) ega Gruusiamaa valitsusse. Inglise vägi valvab, et valged ja gruusialased enam kiskuda ei saaks.

Rohkem rääkida polnud võimalik: meid oli juba märgatud ja juba ligines meile üks valge ohvitser. Meie tegime, nagu poleks midagi olnud, ja seadsime kohe sammud kodu poole.

Koju jõudes andsime endi saatjatele asjade seisust aru. Et olukord oli enam kui selge, siis tulid kõik Sulevi noored sellele otsusele, et ainuke pääsetee praegusest kurnavast vägivalda võimusest on tee revolutsioonile.

Sõjariistus vastuhakk, mille peale enamalt ei sõandatud mõeldagi, oli nüüd päevselge ja võitlusihast vaimustatuna kogunesid Sulevi vaprad pojad vabaduse lipu alla. Sellest kujunes Sulevi partisanide rood, mille organiseerijateks olid eeskätt Peeter Kõva, Hindrek Ludvik, Aleksander Leht ja Jaan Tikk.

19. märtsil oli partisanide esimene üldkoosolek Tammelageda Lipumäe taga metsas, kus võeti ühel häälel vastu otsus: 1) vähegi kõlblikud sõjariistad külas kokku korjata ja partisanide kätte anda; 2) saata saadikuid teistesse asundustesse ülestõusu organiseerima; 3) valiti volinikud partisanide üldkoosolekule, mis peeti Neebu mäel, poolel teel Salme ja Sulevi küla vahel, 21. märtsil 1919. Saadikuteks ehk volinikkudeks ülaltähendatud koosolekule valiti Sulevist H. Ludvik, A. Leht, J. Tikk ja G. Orgusaar. Saadikuid oli Sotši rajoonist 20 asundusest umbes 50 inimest kogunenud. Otsustati järgmist: 1) röövimise puhul sõjariistus vastu hakata; 2) mitte anda omalt poolt põhjust veriseks kokkupõrkeks; 3) organiseerimise mõttes saata saadikud armeenlaste juurde; 4) kõik sõjariistu kandvad partisanid 23. märtsil Sulevi külast ülespoole vana kloostri varemete juurde kokku koguda.

Nimetatud päeval kogunesid tähendatud kohta ümbruskonna partisanid, kelle arv üle 700 ulatus. Raske on paberile paigutada seda vaimustust, seda vabaduse eest võitlemise tungi, mis igast kõnest, igäühe silmist välja paistis. Et sel ajal oli valgete poolt mobilisatsioon välja kuulutatud, millega Sotši rajoonist 20–36-aastased mehed püssi alla kutsuti, siis olid põlgus ja viha nende vastu

veel suuremad, ja vandega tõotati: enne suureme ausat surma, võideldes vabaduse eest, aga mobiliseerimisele ei allu.

Sellel partisanide üldkoosolekul 23. märtsil 1919 võeti vastu järgmised otsused: 1) protesti avaldamine mobiliseerimise vastu; 2) avalik sõjariistus vastuhakk vägivaldselt mobiliseerimise korral ja siis, kui küladesse peaksid ilma karistussalgad; 3) mitte anda omalt poolt põhjust veriseks kokkupõrkeks; 4) valiti komandörid: I дружинale Anton *Schuksta* Salmest ja II дружинale Roštšenko Ahštõrist; Sulevi roodu komandöriks valiti Johannes Leht ning poolroodudele Hindrek Ludvik ja Johannes Kask; 5) määrati kindlad partisanide asupaigad (staabid) jne. Töötades endi otsustele viimse veretilgani truuks jääda, lahkusid koosolijad igaüks oma määratud kohtadesse. Rahvustest olid sellel ülitähtsal koosolekul venelased, eestlased, moldaavlased, grusiinid ja imeretiinid,¹ kuna aga armeenlastest polnud ühtegi ilmunud, selle peale vaatamata, et nende arv siin ümbruses moodustab 75% kõigist rahvustest.

Suurt muret sünnitas partisanidele sõjariistade ja laskemoona puudus. Sulevi partisanidest (43 meest) oli 50% varustatud erisugustes süsteemides lahingupüssidega, umbes 80 padrunit püssi kohta, aga 50%-il olid vanad berdankad,² krnkad³ ja veel lihtjahipüssid, kuna Mehhadõri ja Baroni partisanidest ainult 10%-il sõjapüssid olid. Seda arvestades määrati Sulevi II poolrood paremate püssidega Mehhadõri kõrgendikule Mehhadõri, Pilenkovo ja Baroni roodudele abiks.

Esimesed tuleristsed tulid Sulevi II poolroodul ette 26. märtsil Baroni külas, kust valgete karistussalk suurte kaotustega põgenema löödi. Lahinguplatsile jäeti maha kuulipildujalinte ja muid sõjatarbeid, mille Sulevi partisanid sõjasaagina ära korjasid.

Teine lahing 27. märtsil jäi äraandmise läbi tulemata. Nimetatud päeva varahommikul tuli Pilenkovost teade, et sel päeval tuleb valgete karistussalk Mehhadõri ja Sulevisse, umbes 100 meest. Tehti siis partisanide poolt kõik mis võimalik, et neid „aupaklikult” vastu võtta. Hea pikksilma abil oli eelvahetidele selgesti näha, kui karistussalk Pilenkovost välja tuli: oli umbes 50 ratsanikku ja 100 jalameest kuulipildujatega. Kui nimetatud salk oli jõudnud Mehhadõri teed mööda keset Pilenkovo väljasid, tulid neile seal vastu kaks armeenlast, kes neid kinni pidasid, ja mõneminutise seisaku järel keeras see salk armeenlastega ühes Pilenkovosse tagasi. Kui eelvahid partisanide positsioonidele tagasi pöördusid ja asja arutama hakkasid, siis selgus, et hommikul oli nähtud kaht armeenlast, kes olid partisanide positsioonidel viibinud ja sealt ka kellegi nägemata ära kadunud.

Sulevi I poolroodul tuli palju raskemad päevad üle elada. See poolrood oli määratud peastaabi juurde. 27.–28. märtsil tuli Salme küla läheduses karistussalkadega ette ägedaid tulevahetusi, kus Sulevi roodu juht Johannes Kask oma elu kaalule pannes paljude seltsimeeste elud päästis. 28. märtsil seisis

¹ Gruusia hõim, keda on nimetatud ka imeerlasteks ja imeretiinlasteks. *Toim.*

² Endisaegne Vene vintpüss (vene k. *винтовка Бердана*), Ludvikul „pertan”. *Toim.*

³ Endisaegne Vene vintpüss (vene k. *винтовка Крнка*), Ludvikul „krimka”. *Toim.*

Johannes Kask paari Sulevi seltsimehega vastutusrikkal kohal, kust valgete salk püüdis partisanidele selja taha tungida. Nende kuulide rahest hoolimata laskis sm. Kask neid hästi ligidale tulla ja hüüdes „Rood, minuga!”, kihutas ta karistussalga juhatajale, polkovnikule kuuli pähe ja haavas veel mitmeid teisi. Et sellega partisanide poolt tuleandmine laienes, siis oli karistussalk sunnitud suurte kaotustega taganema. Langenud polkovniku hea sõjapüssi sai sm. Kask endale ja oma jämedakaliibrilise jahivintpüssi kinkis ta teisele seltsimehele, kellel enne lihtjahipüss oli.

30. märtsil 1919 tuli palju valget väge suurtükkide ja kuulipildujatega Salme külasse, kus mitu tundi tõsist võitlust peeti. Et Sulevi partisanid sellest võitlusest energiliselt osa võtsid, siis langes ses lahingus vapper ja eeskujulik võitleja Nikolai *Sklaär*. Tema surnukeha toodi peale lahingut Sulevi surnuaiale ja maeti püssipaukude ja orkestrihelide saatel sõjaväeliselt maha. Leinama jäi raskejalgne naine ühe väikese pojaga.

Selle ülevõimu vastu ei jaksanud partisanid seista ja nii tuli neil liinilt taganeda mägede poole. Aga valgete kaotused olid kohutavalt suured, nii ei julgetud enam edasi tungida, vaid paluti ilmuda 3. aprillil 1919 Pilenkovosse rahuläbirääkimistele. Sulevist saadeti saadikuks V. Ludvik. Polkovnik *Kardakow* nõudis peajuhatajate ja sõjariistade väljaandmist, teatas, et mobilisatsioonikask on tagasi võetud ja et partisanid võivad rahulikult kodudesse tagasi pöörduda, aga kui juhatajaid ja sõjariistu välja ei anta, siis ei jäta tema külades kivi kivi peale.

Aga 4. aprilli hommikul kuuldus Gagra poolt kõva suurtükimürin ja Gruusia pealetungimisel põgenes vabatahtlik vägi suure rutuga Adlerisse. Et Inglismaa vahelesegamise pärast puudus Gruusial võimalus pealetungi jätkata, siis jäi Sulevi küla sõjarinnete vahele ja kõiksuguste bandede ja röövsalkade kui ka sõjaluurajate tallermaaks.

Kõik need muutused ei toonud Sulevi partisanidele mingit kergendust. Alata-sa tuli ülalnimetatud kutsumata külaliste vastu valvel olla, mida lühidalt kokku võttes allpool kirjeldan.

Vabatahtlike ehk valgete sõjaliin (rinne) ligines Sulevi küla piirini, s.o. Psou ja Troitski jõeni, ja nendega ühinesid kõik armeenlased Tuapse ja Sotši rajoonidest. Nii võtsid armeenlaste eelväed 23. aprilli öösel Sulevi läänepoolse külaosa ägeda püssitule alla — õnn, et meie pool kaotusi ei olnud.

25. aprillil algas uuesti äge tuleandmine nii armeenlaste kui ka valgete poolt. Selles sai käest haavata üks Sulevi partisan. Et kõiki eestlasi tembeldati rohelisteks, kes valgete kurjad vastased pidid olema, siis oli muidugi arusaadav, et noortel meestel külas elamine tõesti võimatu oli, ja valgete vastu sõjakäiku alustada oleks nendel mõnekümnel mehel mõttetu tegu olnud. Et tulevateks võitlusteks välja puhata, uusi sõjariistu ja moonna koguda, tehti otsuseks oma väikesi jõudusid mitte ilmaasjata kurnata, vaid Suhhumi sugurahva juurde puhkusele sõita, kus neid ka lahkelt vastu võeti, tööd ja leiba pakuti.

Peale kuuajalist puhkust pöördus suurem osa partisane Sulevisse tagasi ja et külas elamine hädaohtlik oli, asutati Mehhadõri külasse roheliste ehk parti-

sanide staap, kuhu võitlusest vaimustatud partisanid kogunesid. See staap saatis alatasa valgete liinile luuresalkasid, kes seal kirjeldamatult palju kahju ja paanikat sünnitasid. „Need äraneetud rohelised on tarvis maa pealt ära kaotada!” — nõnda oli valgete otsus ja 17.–19. mail vana kalendri järgi hakati ka oma otsust ellu viima.

Sulevi lahing, 17.–19. mai 1919 vkj

Õhtuvidevikus kogunes Sulevisse arutu hulk valgete sõjaväge, kes kõik hooned oma alla võtsid. (Sel õhtul oleks viis kõige vahvamat partistani igal juhul oma elu kaotanud, kui tädi Liisa Olev oleks oma teadaandega paar minutit viibinud — neil läks korda ära pääseda valgete käte vahelt).

17. mai varahommikul oldi jalul ja esimene asi: „Andke süüa!”, aga mida võisid need vähesed pered sõjaväele anda? Leib võeti viimse raasuni ära, kartulid keldritest, lihapütid aitadest olid poole tunniga tühjaks tehtud.

Minu kambris, kaardid ees, istusid kõrgemad ohvitserid. Mind kui majapere-meest nemad suurt ei peljanud. Nende jutust selgus, et siin, Sulevis Kaukaasia I ohvitseripolk seisis. Oli oodata Sotši ja Šilovski armeenlaste дружиinasid. Ligikaudu võis siis Sulevisse koguneda 3000 tääki, peale selle suurtüki- ja kuulipildujakomandod.

Ilm oli kena, kevadine, päike tõstis pead üle hõbedakarva Kaukaasia lumemägede tippude. Polkovnik *Kardakow* (kevadine karistussalkade juhtaja või ülem) kamandas väesalkasid pealetungidele, iga kümne minuti järel saadeti rood ühes kuulipildujakomandoga välja. Sulevi küla vastas, kagu pool, nõndanimetatud Mehhadõri kõrgendikul asus tol ajal roheliste ehk partisanide staap ja valgetel oli tarvis see maksku mis maksab tormijooksuga ära võtta, et sellega halvata roheliste tegevus.

Kell kaheksa hommikul raksatas esimene kogupauk Mehhadõri kõrgendikult vabatahtlikele (valgetele) vastu. Sellele vastasid valged kõrvulukustava kuulipilduja- ja püssitulega.

Kell kümme hommikul saadeti armeenlaste Šilovski дружиina pahemale tiivale appi. Polkovnik nõudis telefoni teel abivägesid.

Kell kaksteist lõunal: tuleliinilt tuuakse surnuid ja haavatuid. Üks haavatutest rääkis mulle ise, et päris võimatu olla üle välja ja jõe pääseda: niipea kui lagedale ilmud, puistatakse tabava kuulirahega üle.

Kell üks peale lõunat saadeti armeenlaste Sotši дружиina tulle parema tiiva poolt. Polkovnik *Kardakowi* meeleolu on rõhutatud, ja ärevalt ütles ta mulle: „Знаешь, Людвик, вот там именно стреляют эстонцы,” ja näitas ise sõrmeaga Mehhadõri kõrgendikul oleva Dobrovolski viinamarjaaia peale. Jah, temal oli õigus.

Kell kaks jõudis Sulevisse valgete kergesuurtükivägi. Õudse ulgumisega lendasid need surma ja hukatust toovad teraskuulid Mehhadõri kõrgendikule, aga tuleandmine roheliste pool ei vaikinud sekunditki.

Õhtul kell kaheksa taganesid tuleliinilt 6., 7. ja 8. rood. Need roodud seisid hommikust saadik tuleliinil ja olid tublisti kannatada saanud. Kui nad üle M. Olevi ja minu õue taganesid, tabas neid partisanide poolt hävitav kuulirahhe. Minu nähes lasti kahel valgel kuulid kehast läbi.

Öösel anti kindral Ušakovi poolt käsk kõigil liinidel taganeda, mida 15. ja 16. rood armeenlaste Sotši дружинaga ei teadnud side puudumisel täita. Nemed tungisid heade teejuhtide — armeenlaste — juhatusel 18. mai öösel parema tiiva poolt Mehhadõri külasse, kust partisanid ettevaatlikult välja taganesid.

Vaevalt varahommikul, kui valged olid Mehhadõri külasse ilma võitluseta sisse tunginud ja röövimist alustanud, tabas neid seal partisanide halastamatu püssituli. Nähes, et neid oli lõksu meelitatud, tegid valged, mis said, et enne kui hilja üle mäe Sulevi poole tagasi taganeda, kusjuures partisanide kuulid neid alatasa saatsid.

19. mai öösel põgenesid viimased valgete salgad üle Sulevi Mikelripši külasse tagasi, seejuures kõige jälgimaid, kõige häbematumaid röövimisi, tapmisi ja vägistamisi korda saates.

Nii tungis salk armeenlasi Peeter Kõva talusse sisse. Lapsevoodis olnud noore naise vägistasid nad ära. Peeter Kõva, kes haiguse pärast kodus oli, tapsid need südameta röövlid teotavalt ära. Õnnetu lebas maja kõrval aia ääres täiesti puruks pekstud peaga, kehasse olid need metsalised 28 täägihava löönud. Tapetu, 25 aastat vana Peeter Kõva, oli Sulevi partisanide organisator, peale selle seltskonnategelaste esirinnas. Sulevi orkester ja laulukoor saavad teda kaua taga leinama.

Nõnda lõppes 17.–19. mai Sulevi lahing valgete suurte kaotustega. Sulevi partisanidest ei saanud keegi surma ega haavata, aga grusiinide hulgas langes üks mees ja teine sai raskesti haavata.

Selle ülalnimetatud lahingu suurepärase kordaminek, ennekuulmatu võidu saavutamine — 100 partisani 3000 valge vastu — tuleb tõele au andes Sulevi partisanide arvele panna. Kaukaasia mägede küttidena, kes jooksvat kaljukitse või antiloopt alati jooksu pealt tabasid, olid nad juba enne ülikuulsad. Peale selle oli suurem osa neist ilmasõja ajal alaliselt tules olles end sõjatehnikas täiendanud ja karastanud. Nõnda olid nad ka selles lahingus oma julguse, osavuse ja distsipliiniga teistele eeskujuks. Mis peamine — neil oli maa kaugus hästi teada, nii et nad oma heade sõjapüssidega võisid kuni 3000 sammuni täpselt tabada. Sulevi partisanid moodustasid 50% lahingust osavõtjatest.

Peale seda nurjaläinud lahingut ei julgenud valged enam avalikult partisanidele peale tungida, kuid salajasi pealetungimisi korraldati sagedasti. Aga igast pealetungist said partisanid aegsasti teada ja alati löödi need suurte kaotustega tagasi. Nii kestis see kogu 1919. aasta suve, mil püsside ja kuulipildujate kärin Sulevis igapäevane muusika oli.

Neid kõiki ükshaaval kirja panna teeks välja paksu raamatu. Siiski nimetan mõned juhtumised, kus üksikud isikud oma julgust ja osavust üles näitasid. Julius Olev ja Aleksander Alvin löid kahel korral valgete luuresalgad veriselt

põgenema. Hindrek Ludvik päästis Joosep Teppe ja Anton Angelstoki röövlite käest. Villem Ludvik ajas revolvritulega röövlisalga oma majast välja, üht röövlit raskesti haavates. Johannes Kask oma väikese salgaga andis valgetele tublisti valu, kus iganes ta nendega kokku puutus. Käsper Leht ronis kui kass valgete positsioonidele, mõni hästi sihitud pauk ja jälle oli Leht kui tina tuhka kadunud. Kogu suvises vastastikus tuleandmises sai Käsper Leht haavata, kuid kaotusi Sulevi partisanidel ei olnud.

Suve jooksul põgenes palju talupoegasid valgete surve alt üle sõjaliini Mehhadõri mäel asuvasse partisanide staapi ja neile lisaks tuli ülejooksikuid valgete väest. Niisiis kavatseti valged Musta mere kubermangust välja peksta. Selleks koguti 15. novembril saadikud Gagra linna kokku, kus otsuseks tehti aega viitmata alustada üldist organiseerimist tulevaseks pealetungimiseks, mis pidi algama 1920. aasta algul. Saadikuks Sulevi partisanide poolt oli Hindrek Ludvik. Valiti vabastamise komitee (Комитет освобождения), mille esimees oli punane polkovnik Voronovitš.

Sulevi lahing, 27.–28. jaanuar 1920

27. jaanuari ööseks oli pealetung kindlaks määratud. Öhtul algas vägede kogunemine peapunkti, Sulevi kooli juurde, kus väed jaotati kolme дружинasse. Pahema tiiva, II дружина juhatajaks määrati hulljulge grusiinlane Dzidziguri, I дружина juhatajaks kapten Kazanski ja parema tiiva, III дружина juhatajaks leitnant Skobelev. Kõigis neis дружинades olid Sulevi partisanid esirinnas.

Kõige raskem ülesanne oli täita III дружинal: see pidi läbi sügava lume, üle mägede ja orgude minema (versta 15) vaenlase seisukohtadele (Uue-Troitskisse). Priitahtlikult läksid nendega teejuhtideks kaasa Sulevi kütid Hindrek ja Aleksander Ludvikud, Aleksander ja Johannes Alvinid ning Julius Olev.

Kogu valgete kindlustatud liin 15 versta pikkuses löödi sel päeval, 27. jaanuaril puruks. Ainult pahemal tiival, II дружинal oli üliraske pääseda peaaegu püstloodis Šilovski mäele, kuhu valged kui teisele kindlustatud liinile peatuma jäid, aga sellest kriitilisest olukorrast päästis Sulevi vahva partisan Johannes Kask, kes kui maastiku tundja oma salgaga kaljurägastikust üles ronis ja valgetele selja taha asus. Üle lageda välja, ilma varjupaika otsimata tormas ta neile peale ja ajas nad kindlustatud positsioonilt põgenema.

Nii lõppes 27.–28. jaanuari 1920. aasta Sulevi lahing roheliste ehk partisanide täieliku võiduga. Sel ajal tegi Sulevi küla mis vähegi võimalik, et võitu kiirendada ja sellele kaasa aidata. Sulevlased olid kui üks mees sõjajalal. Iga mees, kes suutis laskeriista kanda, sammus otsekohe lahingusse. Raugad, kes lahinguraskusi kanda ei suutnud, seisis ratsahobustega staabis ja täitsid kullerite ja valvurite kohuseid. Naisterahvad korraldasid halastajaõdede salga. Küla annetas mitmesuguseid toiduaineid haigetele ja haavatutele.

Laupäeval, 31. jaanuaril viidi kõik Sulevis olev — staap kõigi osakondade, sõjariistade ja mitmesuguste moonaladudega — Sulevist Adlerisse. Lahkumise puhul andis Sulevi komandant selleaegsele Sulevi komissarile tunnistuse järgmise sisuga:

Удостоверение

Копия

Настоящем удостоверяю что Комиссар сел. Сулево В. Людвик вполне добросовестно исполнял свой долг, точно исполнял все распоряжения Военных властей Комитета освобождения и тем самым способствовал победоносному действию наших Кресть. войск и делу освобождения Черноморск. Губерний.

Констатируя это как факт, я приношу мою искренно благодарност всем Сулевцам в лице Вашего Комиссара Людвиг, поздравляю с победой над врагами Народа и твердо надеюсь что Сулевцы всегда будут свободными гражданами, но не рабами. Да здравствует труд, свобода, равенство и братство.

Комендант Сулево С. Выкрыстюк

31/I 1920 года.

Ümberpanek

Tunnistus

Sellega tõentan et Sulewi küla kommissar Wil. Ludwik täitsa ausasti täitis oma kohuseid, wiies täpselt ellu kõik Wabastamise Komitee korraltused, ja sellega kaasa aitas talupoegade sõjawägede võidurikkale edasi tungimisele ja Mustamere Kubermangu wabastamisele. Konstateerides seda kui fakti, awaldan kõigile Sulewlastele kommisar Ludwiku näul südameliku tänu, ning terwitan neid võidu puhul, mis saawutatud rahwa waendlase üle. Loodan kindlaste et Sulewlased jääwad, jäädawaks ajaks wabateks kodanikuteks kuid mitte iialgi orjadeks. Helagu töö, wabadus, ühtlus ja wendlus.

Sulewi komendant S. Wõikristjuk

31/I 1920 a

Peale ülalnimetatud lahingut jätkasid Sulevi partisanid võidurikkalt sõjakäiku kuni peaaegu Tuapseni. Kõik tulid sõjatulest karastatuna tervelt koju tagasi ja sellega oli Musta mere kubermang valgetest puhastatud.

Koju jõudes asusid partisanid endi lagunened ja lohakile jäänud majapidamisi korda seadma. Lootusrikkalt julgeti juba tulevikku vaadata, vargust ega röövimist ei tulnud kuskil ette. Aga lääne poolt kerkis üles must piksepilv, mis selle rahuliku elu, lootusrikka tuleviku puruks löi.

Kui valgete väed olid sunnitud punaste võimsate löökide eest Musta mere randa põgenema, siis püüdis wabastamise komitee neid siia tulemast takistada, aga selle ülevõimu vastu oli kõik tühine.

Ka sel ajal, 26. märtsil kutsuti kõik Sulevi partisanid vabaduse lipu alla. Viimase võimaluseni kaitsesid Sulevi partisanid oma positsioone Tuapse ja Sotši

vahel, aga 100 000-liikmelisele hästi varustatud sõjaväele ei jõudnud nad vastu seista ja olid sunnitud viimastena sõjaliinilt lahkuma.

Kuni 28. aprillini 1920 pugesis Sulevi partisanid pisut kõrvale, aga peale seda, kui siia põgenenud valged igasuguste sõjajooksikutega talupoegasid röövima asusid, siis tõid Sulevi partisanid oma õlitatud püssid välja ja asusid Sulevisse tulevatele teedele vahtidena, kaitsjateks ette.

3. mail tegid nad sügava luurekäigu Salme küla poole, kus nad kasakatega kokku sattusid. Ägedas lahingus löödi kasakad ülepeakaela alla mere poole põgenema, lahinguplatsile jätsid nad 2 surnut ja 13 hobust, mis kui sõjasaak õhtuks Sulevisse toodi. 5. mail võttis Sulevi kangelane Johannes Kask lühikeste tuleandmise järel 34 ratsakasakat vangi ja neilt sõjariistad ära võtnud, ajas nad kui lambakarja Sulevi keskpaika, kus neilt hobused ära võeti ja peale seda üle mägede oma kodudesse lasti minna (sel korral oli Kasel ainult üks mees abiks).

3., 4., 5. ja 6. mail oli iga päev tulevahetus kasakate röövsalkade ja Sulevi partisanide vahel. Paljud neist röövlitest jätsid oma elu ja tervise Sulevi partisanide osavalt sihitud kuulide all.

9. mail jõudis Sulevisse esimene punaste eelvägi ja kohe peale seda, 10. mail, 298. jalaväe-kütipolk 34. diviisist. Polgu siiajõudmisel käis Sulevis täiskogu koosolek. Koosoleku juhataja V. Ludvik ja küla komissar Joh. Lindvest võtsid võõraid õueväravas vastu. Koosolekusaali astudes tervitas polgu komandör *Dironow* koosolijaid järgmiste sõnadega: „Täna teid, eestlased, et olete aidanud teed tasandada vabadusele, võideldes ühiselt Denikini ja Škuro vägede vastu. Kõiki tulirelvi (sõjariistu), mis teie käes on, võite julgesti edasi kanda. Mingisugust vargust ega rekvireerimist meie vägede poolt ei tohi olla.”

Aga 21. mail lahkus punane vägi Sulevist täielikult ja Sulevi mitme teise (10) külaga jäid punaste ja Gruusia vahelise rahulepingu põhjal erapooletuks maaks. Gruusia valitsuse korraldusel nimetati Sulevi partisanide rood miilitsarooduks, millele kõik endised sõjariistad alles jäeti. Komissar ja miilitsaülem ja veel neli miilitsat said Gruusia valitsuselt palka.

Aga rahu ei toonud see muudatus sugugi. Juba 30. juulil ilmus Sulevisse tundmata sõjaväesalk kellegi kindral Muravjovi juhatusel. See väesalk oli püüdnud Sotši ringkonnas nõukogude valitsuse vastu mässu tõsta ja oligi mõned vahipostid ära võtnud, aga oli nii inimeste vähesuse tõttu kui sõjamoona puudusel sunnitud taganema erapooletule maale.

Selleaegne Sulevi komissar V. Ludvik kutsus miilitsaväe kohale. Käsk täideti täpselt. Oh, kui suur oli vahe Sulevi miilitsaväe ja Muravjovi salga vahel! Sulevlased, noored prisked mehed suvistes ülikondades, hiilgavad head püssid, padrunirihmad üle öla tõmmatud, nägid Muravjovi meeste kõrval välja kui terasest valatud, Muravjovi omad aga kui surmavarjud: näljased, räbalates ja närudes, hale oli ka sõjariistu vaadata: need ei olnud ammu puhastamist näinud.

Et erapooletuse rikkumiseks mitte põhjus anda, siis nõudis komissar nende silmapilkset külast lahkumist, milline käsk kohe täideti. Et röövimist ega var-

gust seekord ette ei tulnud, see oli kõik tänu Sulevi miilitsaväele. Muravjov sai küllalt aru, et need poisid nalja ei mõista.

24. augustil 1920 rändas üle Kaukasuse mägede Kubanist salk ratsaväge polkovnik Ulagajevi juhatusel, kes Sotši ringkonnas ennast punaste vastu sõjajalale seadis. Et see neil ei õnnestunud, siis põgeneti jälle erapooletule maale. Ehkki see väesalk Sulevist aupaklikusse kaugusesse hoidus, oli neid siiski siin ja seal hulkumas ja jällegi oli Sulevi miilitsatel nendega küllalt tegemist: sai teisi arreteeritud ja rajooni komissariaati saadetud jne.

Aga veel hullem asi oli ees. 9.–10. oktoobri öösel taganes kindral Gvozdikovi vägi (15 000 tääki) punaste eest erapooletule maale ja just Sulevisse. Ehkki Sulevi vahvad militsionäärid püüdsid nende külassetungimist takistada, oli siiski võimatu niisugusele sõjaväevoolule vastu panna. Paljudelt sõjaväeosadelt võeti nende sõjariistad ära, mis järgmistel päevadel rajooni komissariaati veeti.

Aga siiski palju tegid kohaliku küla kaitseks ja kasuks Sulevi tublid militsionäärid, kes oma tervist ja elu kaalule pannes nii ööd kui päevad endi määratud postidel seisid.

Sulevi partisanid vabastas nende kurnavast kaheaastasest sõjajalal olemisest vaba edasitungiv punavägi, kes Gruusiale tema erapooletuse rikkumise pärast 19. veebruaril 1921 võidurikkalt peale tungis.

Sõjariistad, millega paljugi oli ära tehtud ja mis enam kui kümme korda olid ägedast laskmisest tulipunased olnud, anti punaste pealetungimise järel GPU esindajatele *Kownerewile* ja *Gerbertile* ära, ja külas algas kibe ülesehitustöö majandusalal, sest kõigile sai teatavaks, et meid kaitseb vahva punavägi ja seadus ja õigus, mille kättesaamiseks Sulevi partisanid mitte vaid ühel korral oma elu kaalule ei pannud.

Häda neile, kes julgevad segada vabanenud töörahvast ta ülesehitavas töös!

Villem Ludvik

Sulevis 14. märtsil 1928

Märkused

Sulevi partisan Johannes Kask, kes veel peale eespool nimetatud vägitööde družiinakomandöri abiks olles 1920. aasta veebruarikuu algul üksinda kuulipildujaga Sotši linna sisse tungis ja seal valgete keskel koledat paanikat sünnitas ja seega linna võitmist kergendas — elab praegu kui kehvik Sulevi külas. Temale peavad vastavad asutused abi andma.

Vahvast langenud Nikolai *Sklääril* jäi järele väikene tütar, ema ja võõrasisa elavad ülikehvalt.

Sulevi partisanide organiseerijal Peeter Kõval jäi maha väikene poeg, kes praegu oma vanaisa ja vanaema juures elab. Nagu teada, tapeti Kõva valgete armeenlaste poolt metsikul viisil ja ema suri peale seda ehmatuse ja hirmu pärast.

Nende mõlema laste eest hoolitsemise ja nende koolitamise peaksid seaduses ette nähtud vastavad asutused enda peale võtma.

[Hiljem kirjutatud eraldi lehele: *1935 a ilmus see jutt Eestis Ploompuu kalendris minu vanaisa Villem Ludviku kohta.*⁴]

⁴ Ilmselt: Abielu kalender 1935. Tallinn, Ploompuu Kalender, Tallinna Eesti Kirjastus-Ühisus, 1934. *Toim.*

Tekstis mainitud inimesi

Nimekirja koostas toimetaja.

Sulevi elanikud

Alvin, Aleksander
Alvin, Johannes
Angelstok, Anton
Kask, Johannes
Kõva, Peeter
Leht, Aleksander
Leht, Johannes
Leht, Joosep
Leht, Käsper
Lindvest, Joh.
Ludvik, Aleksander
Ludvik, Hindrek
Ludvik, Villem
Olev, Julius
Olev, Liisa
Olev, M.
Orgusaar, G.
Skläär, Nikolai
Teppe, Joosep
Tikk, Jaan

Teised

Denikin (kindral)
Dironow (punaste polgu komandör)
Dzidziguri (komandör talupoegade väes)
Faitis (Inglise kolonel)
Gerbert (GPU töötaja)
Gvozdikov (kindral)
Kardakow (polkovnik, karistussalkade juhataja)
Kazanski (kapten, komandör talupoegade väes)
Kownerew (GPU töötaja)
Muravjov (kindral)
Roštšenko (Ahštörist)
Schuksta, Anton (Salmest)
Skobelev (leitnant, komandör talupoegade väes)
Škuro (Vene valgete juhte)
Ulagajev (kindral)
Voronovitš (punane polkovnik, vabastamise komitee esimees)
Võkröstjuk, S. (Sulevi komandant)